

BONDEHAVER PÅ ALS OG SUNDEVED

Stilen i landbohaverne var tidligt præget af den nordeuropæiske bykultur. Haverne har derfor som regel skiftet stil med tidens moder. I 1800-tallet var de præget af blomster- og køkkenbede blegnet af buksboomhaække. Senere blev haverne mere "landskabelige", og omkring 1900 blev det også populært med formklippede takstræer. Hegnene mod gården var i 17-1800-tallet som regel et stendige med flethegn oven på, men siden kom der bl.a. jernstakitter (ca. 1900-10) og profilbrædder mellem murpiller (ca. 1930-40).

▲ En fredet *husmandshave* med *buksboomhaække* fra o. 1850 kan ses Lambjergskovvej 14, Vollerup, Als. Privat.

▼ Fine *klippede taks* fra o. 1900, ses bl.a. ved "Blommegård" i Kettingsskov (Østkystvejen 54), ved en gård på Kegness ("Kobbelgård" ved Nørre Landevej) og i en husmandshave i Købingsmark (Møllebækevej 4). Privat.

En smuk have fra 1875, forenklet i moderne stil, ses ved "Kavø's Gård" (Vestervej 1-3) i Hørup, Als. Offentlig adgang (bibliotek og kulturhus).

Mange gårde på Als og Sundeved er "slesvigske" med stald og stuehus i én lang hængse – i modsætning til de danske firelængede gårde og de nordtyske Hallenhäuser. Gårdene på Als og Sundeved har derfor ofte gårdsplads og prydhave til gården, mens køkken- og fringthave ligger bag gården. På mange gårde er hovedindgangen gennem forhaven. Det er helt fremmed for det øvrige Danmark, hvor man er vant til at gå ind gennem porten til stuehusdøren!

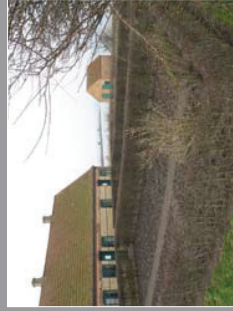

▲ *Fringthave i Broballe*

Gode eksempler på "slesvigske" gårde med haver ses bl.a. i landsbyen Holm ved Nordborg (f.eks. Møllegade 68 og 74 og den nyrestaurerede "Jollmands Gård", Møllegade 15). Privat.

ARBEJDERHAVER

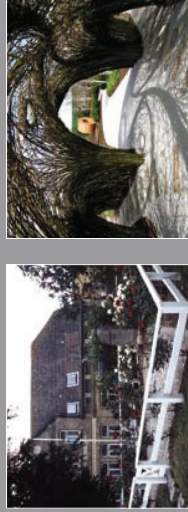
Flensborg Fjord har fra 1700-tallet til i dag været Slesvig-Holstens og Danmarks teglværkssegn nummer ét. Det gamle teglværk Cathrinesminde ved Broager er i dag indrettet til teglværksmuseum. Ved teglværket er bevaret en hængse med tre arbejderboliger. Både boligerne og arbejderhaverne er rekonstrueret, således at der er en bolig og en have fra hvert af de tre år 1890, 1930 og 1960. Arbejderhaverne dyrkes i dag af museets frivillige.

Teglværksmuseet er i højstse-sonen 1. maj - 30. sept. åbent alle dage 10.00-17.00 undtagen mandag; haverne kan ses hele døgnet.

DANFOSS: MODERNE OG GAMMELT

Den højteknologiske virksomhed Danfoss er startet 1933 af fabrikantholder Mads Clausen på hans fødegård i Elsmark på Nordals. Ved virksomheden er 2005 åbnet et stort Science Center, Danfoss Universe, med spændende arkitektur og havekunst. *Havenlægget* er anlagt af det engelske firma Gillespies Landscape Designs i samarbejde med landskabsarkitekterne Rumpff, Tyskland.

▲ *Mads Clausens fødegård*, en typisk alsisk gård fra tiden 1890-1914, er bevaret og indrettet til Danfoss-Museet i tilknytning til Danfoss Universe. Forhaven og det lille offentlige anlæg foran gården er typiske for den alsiske havekultur; de røde og hvide roser er et symbol på egnens danske sindelag.

Danfoss Universe og Danfoss-Museet, Elsmark, Als (Mads Patent Vej 1) er åbne året rundt 10.00-16.00/10.00-17.00.

Forside: *Havenlægget* Gråsten
Tilsk.: Peter Dragsbo
Oversættelse til tysk: Wiebke Johnson
Oversættelse til engelsk: Beate Grønbæk Hansen
Fotos: Christian Bæklev, Poul Jensen,
Hans Arne Madsen og Peter Dragsbo
Layout: Lone Brønsgaard
Udgiver: MUSEUM Sundevedsland
– Sundeveds Står, Ferieregion Sundevedsland og
Sundeveds Kommune. Plan og udvinding
Tryk: Als Offset Aps, 2008

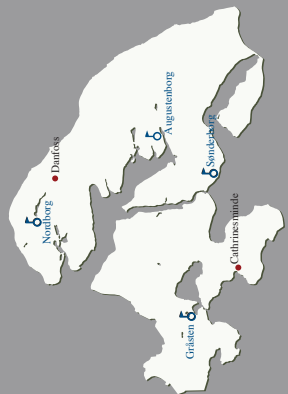
PARKER OG HAVEKULTUR i Sønderborg Kommune

PARKER OG HAVEKULTUR

i Sønderborg Kommune

Sønderborg er kommunen med de fire fyrsteslotte. Sønderborg og Nordborg er kongelige slotte fra midaldertiden, Hertugslottet i Augustenborg blev nyoplagt 1651, og herregården Gråsten blev hertugslot 1725. Ved slottene er der stadig rester af fine barokanlæg og landskabelige parker.

Den almindelige havekultur på Als, Sundeved og Angel var præget både af slotsgårterne og det danske riges første planteskole i Sønderborg. Sjældne træer og bymæssig havekultur præger stadig egnens bondehave.

Ved husmandsstedet Møllebækvej 4, Kolingsmark, er bevaret en smuk landbohøve fra 1940.

SLOTSPARKERNE

Gråsten Slot

tilhørte ca. 1550-1725 adelslægten Ahlefeldt. 1725-1852 samt 1866-1921 ejedes det af den augustenborgske hertugslekt. Slottet blev i 1921 overtaget af den danske stat og i 1935 stillet til rådighed for kronprins Frederik (Kong Frederik 9.) og prinsesse Ingrid af Sverige (Dronning Ingrid). Siden har Gråsten Slot været sommerresidens for den danske kongefamilie.

En ældre barokhave blev i perioden 1757-80 afløst af en af Nordeuropas ældste landskabelige "engelske" haver. Haven, der var præget af søer og øer forbundet med små broer, blev berømt af den tyske haveforfatter C.C.L. Hirschfeld i "Theorie der Gartenkunst" 1779-85.

De forskellige pavilloner og templer på Hjertehøj [Herzenshügel] er nu forsvundet, men den smukke og vidstrakte park med de store plæner og de gamle træer gør stadig indtryk.

Efter 1935 er havepartierne omkring slottet blevet omlagt og tilplantet af Dronning Ingrid med mange skønne roser og stauder, inspireret både af engelske haver (Gertrude Jekylls haver, Bagshot Park) og den svenske kongefamilies havekultur (Sofiero, Waldemarsudde).

Det berømte Gravenstenær æble blev i slutningen af 1600-tallet hjembragt til sløshaven fra et kloster i Savoyen af grev Frederik Ahlefeldt. Omkring 1750 fremavlede gartner Petersen flere former af sorten, der hurtigt spredte sig i landsdelen.

I tilknytning til parken er der en række gamle karpedamme, som stadig er i funktion.

Offentlig adgang 7.30-19.00.

Augustenborg Slot

er grundlagt 1651, men det nuværende slot stammer fra 1770-76. Af barokparken er bevaret to fornemme lindealléer, der går gennem skoven vest for slottet. Tidligere var der også lysthuse og templer i parken. I 1796-98 blev den omlagt i landskabelig stil; her ses bl.a. H.C. Andersens lind. Også Augustenborg blev rost af Hirschfeld for de smukke promenerader med udsyn mod Augustenborg Fjord.

Offentlig adgang (psykiatrisk hospital).

Nordborg Slot

stammer fra middelalderen. Det nuværende slot er bygget 1676-78, ombygget 1909. Fra 1700-tallet er bevaret en smuk lindeallé på slotsholmen samt lindene omkring Ridepladsen i Nordborg by.

Privat (efterskole).
Ridepladsen

Herrgårdsparker ses bl.a. ved Sandbjerg ved Sønderborg og Ballégård ved Snogbæk. I Hørup og Notmark på Als er der fine gamle præstegårdshaver.

Offentlig adgang til parken ved Sandbjerg (ejet af Aarhus Universitet).

DANMARKS FØRSTE PLANTESKOLE

Af Sønderborg Slots renaissancehave er intet bevaret. Men ca. 1620 byggede de sønderborgske hertuger et pale på hovedgaden, Perlegade. Omkring 1650 blev det overtaget af den augustenborgske hertug Ernst Günther.

Til Ernst Günthers Pajæ hørte en køkkenhave, det såkaldte "plantebed" [Pflanzenbeet], der lå mellem Perlegade og Mariegade (tidligere Plantebed-gade). Palæets prydhave lå vest for Perlegade, omkring Østergade-Kastanie Allé. 1689 blev gartner Peter Vothmann ansat ved haven, som han købte 1726. Haven blev den første planteskole i det danske rige. Fra den Vothmannske have solgtes mængder af frugt- og prydtreer, i 1800-tallet bl.a. mængder af kastanier, linde til alléer samt nåletreer til prydd. Planteskolen overgik 1821 til familien Thomsen og blev nedlagt ca. 1910.

Om Vothmanns planteskole minder kun træerne i anlagt bag Løvepotteket, Perlegade 4, samt gadenavne Kastanie Allé og Gartnervejnet, Sønderborg. Ernst Günthers Pajæ forsvandt ved det preussiske bombardement 1864, men "plantebedets" *havemar med fysslus* er bevaret ud mod Mariegade. ▶

Landbohaverne på Als, Sundeved og Angel blev fra 1700-tallet præget af egnens slotsgartnere og planteskoler. Sjældne træer vandt indpas 100-150 år før end i det øvrige Danmark: kastanje, hængesk, blodbøg, valnød, morbrø, tulipantræ, "åbetræ", gran og fyr samt den næsten forsvundne mispel (Mespilus germanica). Og fra frugthaverne solgtes æbler både til Sverige og Rusland. I dag er de gamle købe fin æblemest fra egnens Gravenstenær æbler.

◀ En fin mispel ses ved en gård i Rinkenæs Næderby (Næderbyvej 97-99), lige ved vejen. Privat.